

گونه شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع)

پدیدآورده (ها) : طبسی، نجم الدین؛ مروجی طبسی، محمد محسن
ادیان، مذاهب و عرفان :: شیعه پژوهی :: پاییز 1394 - شماره 4
از 7 تا 38

آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1100932>

دانلود شده توسط : رسول جعفریان
تاریخ دانلود : 15/06/1396

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه **قوانین و مقررات** استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع)

* نجم‌الدین طبسی

** محمد محسن مروجی طبسی

چکیده

اهل بیت پیامبر، یکی از محورهای اساسی وحدت‌آفرین میان مذاهب اسلامی است که با ظهور ابن تیمیه دمشقی در قرن هفتم هجری، و رویکرد تنش‌زای وی در خصوص اهل بیت، جهان اسلام دچار اختلاف و آسیب جدی شد. مواضع ابن تیمیه راجع به فضایل اهل بیت، به‌ویژه امام علی، از جمله مسائلی است که در عین اتفاق بر تند و زنده‌بودن عبارات ابن تیمیه درباره اهل بیت، در تحلیل مواضع وی بین مسلمانان اختلاف جدی وجود داشته و اعتقادی و ناصبی، یا غیراعتقادی دانستن مواضع ابن تیمیه درباره فضایل اهل بیت، دو گروه مخالفان و مدافعان سرسخت و جدی را به وجود آورده است. این مقاله با رویکرد توصیفی-تحلیلی در صدد ترسیم تصویری جامع از دیدگاه‌ها و رویکردهای عالمان مسلمان با هدف رسیدن به تحلیل واقع‌بینانه از مواضع ابن تیمیه راجع به اهل بیت پیامبر است.

کلیدواژه‌ها: اهل بیت، امام علی، فضایل، ابن تیمیه، عالمان مسلمان.

* استاد و پژوهشگر تاریخ و کلام اسلامی.

** دانشجوی دکتری شیعه‌شناسی دانشگاه ادیان و مذاهب و پژوهشگر پژوهشکده ادیان و مذاهب (نویسنده

مسئول)، Email: m.tabasi110@yahoo.com

[تاریخ دریافت: ۹۴/۲/۱۲؛ تاریخ پذیرش: ۹۴/۴/۲۲]

مقدمه

جایگاه ویژه اهل بیت در امت اسلامی و نقش آن در انسجام مسلمانان، از جمله مسائل بدیهی است که به اجماع مسلمانان، منکر آن، ناصبی و دشمن اهل بیت معرفی شده است. ابن تیمیه، نظریه پرداز اصلی جریان سلفی در جهان اسلام، یکی از افرادی است که مواضعش راجع به اهل بیت، وی را در پرتگاه نصب و ناصبی گری قرار داده است. با وجود اتفاق نظر مسلمانان بر تندى مواضع ابن تیمیه در این باره، عالمان مسلمان کتاب‌های فراوانی در نقد و ارزیابی مواضع ابن تیمیه و ناصبی بودن یا نبودن وی نگاشته‌اند. مقاله پیش رو می‌کوشد، با تأکید بر کتاب‌های چاپ شده به صورت مستقل و غیرمستقل، دیدگاه‌ها و رویکردهای عالمان مسلمان درباره مواضع ابن تیمیه راجع به اهل بیت را ارزیابی کند.

دیدگاه‌ها و رویکردها

در مجموع، دو نگاه مخالف و موافق راجع به مواضع ابن تیمیه در قبال اهل بیت وجود دارد:

مخالفان؛ مخالفان مواضع ابن تیمیه در قبال فضایل اهل بیت نیز به دو گروه مخالفان حداقلی و حداکثری تقسیم می‌شوند:

الف. مخالفان حداقلی؛ کسانی که فی‌الجمله موافق ابن تیمیه هستند، ولی مخالف و منتقد روشی مواضع وی در قبال فضایل اهل بیت‌اند. این گروه در خصوص مواضع ابن تیمیه، رویکرد اعتقادی نداشته‌اند و فقط رویکرد روشی به مواضع تند وی داشته‌اند و آن را ناشی از افراط در جدل و ردّ بر علامه حلی قلمداد کرده‌اند، که از این گروه به «مخالفان حداقلی» یاد می‌شود.

ب. مخالفان حداکثری؛ کسانی که از اساس با تفکرات ابن تیمیه، به‌ویژه در مسئله فضایل اهل بیت، مخالف‌اند. این گروه، رویکرد اعتقادی دارند و آن را ناشی از بُغض، نفاق، تفکر خوارج، و حتی نصب و ناصبی‌گری دانسته‌اند، که از این گروه به «مخالفان حداکثری» یاد می‌شود.

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۹

مدافعان؛ مدافعان مواضع ابن تیمیه در قبال فضایل اهل بیت نیز به دو گروه مدافعان حداقلی و حداکثری تقسیم می‌شوند:

الف. مدافعان حداقلی؛ کسانی که با وجود پذیرش صددرصدی افکار و آرای ابن تیمیه، فقط در صدد تبرئه ابن تیمیه از عبارات تند وی راجع به فضایل اهل بیت هستند. این گروه می‌کوشد رویکرد اعتقادی به مواضع ابن تیمیه راجع به فضایل اهل بیت را نفی کرده، ابن تیمیه را از ورطه مُبغض، منافق، خارجی و ناصبی بودن، و حتی افراط در جدل، نجات دهد، که از آنها به «مدافعان حداقلی» یاد می‌شود.

ب. مدافعان حداکثری؛ موافقان افکار و آرای ابن تیمیه هستند که علاوه بر تبرئه ابن تیمیه، در صدد مُحب اهل بیت جلوه‌دادن ابن تیمیه‌اند! این گروه می‌کوشند با استفاد از برخی عبارات به‌ظاهر مثبت ابن تیمیه، او را دوستدار و محب واقعی اهل بیت ترسیم کنند، که از این گروه به «مدافعان حداکثری» یاد می‌شود.

به عنوان پیشینه تحقیق، به مهم‌ترین منابع و آثاری که به صورت شفاهی یا مکتوب، تک‌نگاری یا غیرتک‌نگاری، کتاب یا مقاله درباره منهج و دیدگاه‌ها و رویکردهای مخالفان و موافقان حداقلی و حداکثری مواضع ابن تیمیه در خصوص اهل بیت اشاره می‌شود.

کتاب‌های مخالفان منهج

مخالفان منهج از تمامی فرق و مذاهب اسلامی، از جمله اهل سنت، شیعیان امامی، و زیدی، و حتی سلفی‌ها هستند، که البته بیشتر آنان از مخالفان حداکثری به شمار می‌آیند.

الف. کتاب‌های مخالفان حداقلی منهج

کتاب‌های مخالفان حداقلی منهج از اهل سنت

۱. لسان المیزان والدُّرَرِ الكامنة، اثر ابن حجر عسقلانی

موضوع لسان المیزان، نقد رجال و راویان حدیث از قرن سوم تا قرن نهم هجری است و بر مبنای کتاب میزان الاعتدال فی نقد الرجال شمس‌الدین ذهبی

نگاشته شده است. همچنین، موضوع الدرر الكامنة نیز، تراجم و شرح حال عالمان قرن هشتم است. نویسنده هر دو کتاب، ابن حجر عسقلانی، تاریخ‌نگار، رجالی، حدیث‌شناس و فقیه شافعی مذهب شهر قاهره در قرن نهم هجری است (سخاوی، بی تا: ۳۶/۲، ش ۱۰۴). با اینکه ابن حجر هیچ کتاب مستقل و تک‌نگاری علیه عقاید و آرای ابن تیمیه ندارد ولی در دو کتاب نقد رجال و تراجم خود، با رویکرد روشی، به نقد مواضع ابن تیمیه در قبال اهل بیت در منهاج پرداخته، که مبنای مخالفان منهاج با رویکرد روشی نیز قرار گرفته است. در لسان المیزان ذیل نام پدر علامه حلی، با انتقاد از روش تند و افراطی ابن تیمیه در منهاج و تأیید اشعار سبکی در رد منهاج السنة، مواضع ابن تیمیه در منهاج را اعتقادی ندانسته، معتقد است ابن تیمیه به بهانه رد سخنان علامه حلی در منهاج الکرامه، احادیث صحیح‌السندی را که در فضایل امام علی نقل شده منکر شده و از طرف دیگر دچار تنقیص و جسارت به ساحت امام علی (ع) شده است (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۶: ۴۱۴/۶، ش ۹۴۵۴).

عسقلانی، ذیل نام علامه حلی، سخن وی درباره ردیه ابن تیمیه را یادآور شده و می‌گوید: «اگر ابن تیمیه سخن مرا درست می‌فهمید، جوابش را می‌دادم!!» (همان: ۳۶۲/۲، ش ۲۸۳۹). همچنین، در کتاب دیگر خود الدرر الكامنة به بهانه نام علامه حلی و کتاب منهاج الکرامه وی، به انتقاد روشی از ردیه ابن تیمیه بر آن پرداخته و با یادآوری اشعار سبکی در رد منهاج السنة و تأیید آن، به افراط ابن تیمیه در رد احادیث صحیحه در فضایل امام علی و تنقیص‌های وی در خصوص آن حضرت، اشاره می‌کند (همو، بی تا: ۷۱/۲، ش ۱۶۱۸).

۲. فتح الباری بشرح صحیح البخاری، اثر ابن حجر عسقلانی

کتاب فتح الباری در شرح صحیح بخاری و دفاع از وی، و نقدی بر دیدگاه منفی عینی حنفی راجع به صحیح بخاری در عمدة القاری است. ابن حجر عسقلانی در فتح الباری، برخلاف دو کتاب دیگرش (لسان المیزان و الدرر الكامنة)، از نقدهای کلی بیرون آمده و به نقدهای مصداقی روی آورده است.

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۱۱

وی در بخش مناقب علی بن ابی طالب از فضائل الصحابة، و مناقب الأنصار در فتح الباری، با دفاع قاطع از فضایل امام علی، به مناسبت نقد جریان ناصبی‌گری به مواضع ابن تیمیه راجع به فضایل حضرت علی اشاره کرده است. مثلاً در مسئله حدیث سداً الأبواب إلّا باب علیّ (همو، ۱۴۰۷: ۱۸۷ و ۱۹، ح ۳۶۵۴)، و مؤاخات بین پیامبر و امام علی (همان: ۳۱۸/۷، ح ۳۹۳۷)، دیدگاه ابن تیمیه در انکار دو فضیلت یادشده برای حضرت علی را نقد کرده است.

۳. قواعد فی علوم الحدیث، اثر تَهانوی

موضوع کتاب، شناخت مبانی کلی علوم حدیث، نوشته شیخ ظفر احمد تَهانوی، رجالی، حدیث‌شناس، متکلم و فقیه حنفی مذهب در شبه‌قاره هند، در قرن چهاردهم است (تهانوی، ۱۴۰۴: ۶). در کتاب یادشده، به مناسبت بحث متشددین در جرح و تعدیل، و کسانی که به اندک بهانه‌ای راوی یا روایتی را کنار می‌گذارند، ابن تیمیه در شمار متشددین ذکر شده، و با نقد مبانی رجالی ابن تیمیه، سخن ابن حجر عسقلانی در لسان المیزان، درباره افراط ابن تیمیه در ردّ احادیث صحیح‌السند فضایل امام علی را یادآور شده است، که نشانگر رویکرد روشی و نه اعتقادی نویسنده به منهج است؛ وی از عملکرد ابن تیمیه، و رد بی‌دلیل روایات فضایل حضرت علی، از جمله رد حدیث ردّ الشمس، انتقاد می‌کند (همان: ۴۴۰ و ۴۴۱).

۴. أعیان العصر و اعوان النصر، اثر صَفَدی

تراجم و شرح‌حال‌نویسی عالمان و بزرگان قرن هفتم و هشتم هجری قمری، موضوع اصلی کتاب، صلاح‌الدین خلیل بن ایبک صفدی، تاریخ‌نگار، ادیب، لغت‌شناس، شاعر و فقیه شافعی مذهب شهر دمشق و شاگرد ابن تیمیه، نویسنده آن است (ابن حجر عسقلانی، بی‌تا: ۸۷/۲، ش ۱۶۵۴). این کتاب از جمله منابعی است که نویسنده آن موافق ابن تیمیه است ولی رویکرد انتقادی به منهج دارد. صَفَدی، ضمن معرفی ابن تیمیه، به انتقاد از بعضی آثار وی از جمله منهج السنّة پرداخته، آن را کار بیهوده و بی‌فایده‌ای معرفی می‌کند (صَفَدی، ۱۴۱۸: ۲۳۷/۱، ش ۱۱۸).

۵. السیرة الحلبیة فی سیرة الأئمة المأمون، اثر حلبی

نام اصلی کتاب، إنسان العیون فی سیرة الأئمة المأمون است که به السیرة الحلبیة شهرت یافته است. موضوع کتاب، تاریخ پیامبر و سیره نبوی و نویسنده آن علی بن برهان‌الدین حلبی، مورخ و محدث حلب سوریه در قرن یازدهم هجری است (حاجی‌خلیفه، ۱۴۰۲: ۱۸۰/۱). حلبی با اینکه موافق و هم‌فکر ابن تیمیه است، ولی یکی از منتقدان مواضع ابن تیمیه در قبال فضایل امام علی است که به صورت مصداقی در کتاب خود به آن پرداخته است. وی درباره فضایل امام علی در جریان یوم‌الدار و آیه انذار (حلبی، ۱۴۰۰: ۴۶۰/۱ و ۴۶۱)، لیلۃ الممیت (همان: ۱۹۲/۱)، حدیث مؤاخات (همان: ۱۸۱/۲ و ۱۸۲)، شجاعت و دلآوری‌های امام علی در جنگ احد (همان: ۵۴۷/۲)، و سخن پیامبر در فضیلت امام علی در جنگ خندق که فرمودند: «قتل علی لعمر و بن عبد و د، أفضل من عبادة الثقلین» (همان: ۶۴۲/۲ و ۶۴۳) به نقد مواضع ابن تیمیه درباره فضایل یادشده پرداخته است.

کتاب‌های مخالفان حداقلی منه‌اج از سلفیان

۱. البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع، اثر شوکانی

موضوع کتاب، تراجم و شخصیت‌شناسی از قرن هفتم تا قرن سیزدهم هجری نوشته محمد بن علی شوکانی، ادیب، شاعر، محدث، رجالی، مفسر و فقیه سلفی وهابی در قرن سیزدهم هجری در یمن است (زرکلی، ۲۰۰۷: ۲۹۷/۶). وی با اینکه ابتدا زیدی‌مذهب بوده و در ادامه، تحت تأثیر افکار محمد بن عبدالوهاب، گرایش‌های وهابی سلفی پیدا کرده، طبیعی است در آثار خود از ابن تیمیه تعریف و تمجید کند، ولی در کتاب البدر الطالع ذیل اسم ابن تیمیه، بعد از تعریف و تمجید از وی، با رویکرد روشی، منه‌اج ابن تیمیه را نقد کرده و مواضع وی در قبال اهل بیت را ناشی از افراط و زیاده‌روی در جدل دانسته، که منجر به تنقیص اهل بیت شده است (شوکانی، ۱۴۲۸: ۱۵۰/۱، ش ۴۰).

۲. سلسله‌الاحادیث الصحیحة، اثر البانی

محمد ناصرالدین البانی، حدیث‌شناس و رجالی سلفی آلبانی تبار در قرن پانزدهم، در این کتاب، احادیث صحیح را طبق مبنای اهل سنت گرد آورده است. گرچه موضوع کتاب حدیثی است و نویسنده، سلفی و طرفدار شدید ابن تیمیه است، ولی رویکرد روشی به منهج داشته، به مناسبت حدیث «مَنْ كُنْتُ مُؤَلَاهُ فَعَلَىٰ مُؤَلَاهُ»، ردّ این حدیث و سایر فضایل روایی از سوی ابن تیمیه در منهج را با شگفتی یادآور شده و با انتقاد از روش تند وی، منشأ آن را زیاده‌روی و جسارت بیش از حد ابن تیمیه در تضعیف احادیث فضایل می‌داند (البانی، ۱۴۱۶: ۲۶۳/۵، ح ۲۲۲۳).

۳. دَفْعُ الشُّبُهَةِ الْحَبَشِيَّةِ عَنِ ابْنِ تَيْمِيَّةٍ، اثر سُويدان

این کتاب واکنش به دیدگاه عبدالله حبشی راجع به ابن تیمیه، نوشته مراد شُکری سُويدان، وهابی معاصر است. انگیزه نگارش کتاب، نقد آرای حبشی است و محتوای آن نیز گواه این مدعا است. ولی نکته تأمل‌برانگیز این است که نویسنده بیشتر دیدگاه‌های حبشی را در این کتاب نقد می‌کند اما دیدگاه منفی حبشی راجع به مواضع ابن تیمیه و اهل بیت را نقد نمی‌کند، گویی در این زمینه با حبشی موافق بوده است (سُويدان، ۱۴۲۹).

ب. کتاب‌های مخالفان حداکثری منهج

کتاب‌های مخالفان حداکثری منهج از اهل سنت

۱. رُودُودِ عَلِيِّ مَنهَاجِ السُّنَّةِ، اثر گروهی از علمای اهل سنت قرن هشتم

ابن حجر عسقلانی، گزارش کلی از ردیه‌ها و مخالفت‌های شفاهی و احیاناً کتبی گروهی از علمای اهل سنت، علیه منهج السنة به دست می‌دهد. بر اساس گزارش ابن حجر، گروهی از علمای اهل سنت هم‌عصر ابن تیمیه، که نام و مذهب فقهی آنها مشخص نیست، رویکرد ابن تیمیه در منهج را اعتقادی تلقی کرده‌اند و او را به دلیل دیدگاه‌هایش درباره حضرت علی (ع)، و تشکیک در فضایل قطعی آن حضرت، منافق می‌دانستند (ابن حجر عسقلانی، بی‌تا:

۱۵۵/۱، ش ۴۰۹). گزارش ابن حجر عسقلانی، یکی از مهم ترین مستندات مخالفان منهج با رویکرد اعتقادی، قرار گرفته است.

۲. الاستیفاء فی الردّ علی المنهاج، اثر سُبکی

الاستیفاء، مجموع اشعار تقی الدین سُبکی، فقیه شافعی و متکلم اشعری مذهب شهر دمشق در قرن هشتم و هم عصر ابن تیمیه است (سُبکی، بی تا: ۱۳۹/۱۰، ش ۱۳۹۳). وی از مهم ترین مخالفان تمامی آرای ابن تیمیه در اصول و فروع به شمار می آید که بیشترین ردیه ها علیه ابن تیمیه را به خود اختصاص داده است. یکی از ردیه های وی، مجموعه اشعاری علیه منهج ابن تیمیه است که ابن حجر عسقلانی از آن به «استیفاء» یاد کرده است (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۶: ۴۱۴/۶، ش ۹۴۵۴). با اینکه وی گرایش های ضد شیعی داشته و علیه علامه حلی و کتاب منهج الکرامه او سخن گفته است، چنانچه در ابتدای همین اشعار آمده است، ولی ظاهراً مواضع ابن تیمیه را عقیدتی دانسته، با غث و سمین دانستن کتاب منهج ابن تیمیه، به نقد مواضع وی درباره اهل بیت پرداخته است (سُبکی، بی تا: ۱۷۶/۱۰، ش ۱۳۹۳). کهن ترین منبعی که این اشعار را نقل کرده، کتاب الطبقات الشافعیة الکبری اثر پسر سُبکی است. این کتاب را، که درباره معرفی عالمان شافعی از قرن سوم تا هشتم است، تاج الدین عبدالوهاب بن علی سُبکی، پسر تقی الدین علی بن عبدالکافی سُبکی، نگاشته است. دیدگاه سُبکی درباره منهج ابن تیمیه نیز، مستندی برای دانشمندان اهل سنت مخالف منهج شده است، چنانچه خواهد آمد.

۳. الفتاوی الحدیثیة، اثر ابن حجر هیتمی

مجموعه پرسش ها و پاسخ ها و مباحث گوناگون حدیثی، تفسیری، فقهی، عرفانی، کلامی و تاریخی، موضوع اصلی کتاب الفتاوی الحدیثیة است. نویسنده کتاب، ابوالعباس شهاب الدین احمد بن محمد بن حجر هیتمی، محدث، صوفی، متکلم و فقیه شافعی مذهب مکه مکرمه در قرن دهم هجری است که از مهم ترین مخالفان و ردیه نویسان علیه عقاید و آرای فقهی و کلامی ابن تیمیه به شمار می آید (عَزَی، ۱۴۱۸: ۱۰۱/۳، ش ۱۳۵۱). وی با اینکه کتب

تک‌نگاری علیه عقاید ابن تیمیه در مسائل گوناگون، از جمله مسئله زیارت قبر پیامبر، دارد و علیه منهج و مواضع ابن تیمیه راجع به اهل بیت کتاب مستقلی ندارد، ولی در الفتاوی الحدیثیه تحت عنوان «مطلب اعتراض ابن تیمیه علی متأخری الصوفیه»، رویکرد اعتقادی به مواضع تند ابن تیمیه در خصوص حضرت علی دارد و آن را ناشی از عقیده باطل و فاسد وی می‌داند و با انتقاد شدید از دیدگاه ابن تیمیه که حضرت علی را در بیش از سیصد مسئله خطاکار معرفی کرده، نه تنها مواضع ابن تیمیه در خصوص حضرت علی را مایه نزول عذاب الهی می‌داند، بلکه از ابن تیمیه با توصیفات چو خوار، ذلیل، گمراه و کوردل تعبیر می‌کند (ابن حجر هیتمی، بی تا: ۸۶ و ۸۷).

۴. الرد علی ابن تیمیه فی منهج السنه، اثر تتوی سندی

موضوع این کتاب، بررسی و نقد سخنان ابن تیمیه درباره اهل بیت در منهج السنه است. نویسنده آن محمد معین بن محمد امین تتوی سندی، متکلم، مفسر، حدیث‌شناس، صوفی و فقیه حنفی مذهب شبه‌قاره هند در قرن چهاردهم هجری است (تتوی سندی، ۱۴۲۳: ۳۶). وی با اینکه آثار فراوانی در زمینه‌های گوناگون، به زبان‌های سندی، عربی و فارسی دارد ولی رديه‌ای مستقل علیه منهج السنه و مواضع ابن تیمیه در خصوص اهل بیت نوشته است. شقی‌الدین خواندن تقی‌الدین ابن تیمیه، مذمت ابن تیمیه و پیروانش و فتوادادن به سوزاندن کتب ابن تیمیه، حاکی از مواضع تند و صریح وی راجع به افکار ابن تیمیه، به ویژه در خصوص اهل بیت است (همان: ۴۲ و ۴۳). وی مواضع ابن تیمیه راجع به اهل بیت، از جمله انکار خلافت حضرت علی، را مطرح می‌کند و آن را ناشی از عقیده فاسد وی می‌داند و در مقاطع مختلف رديه خود، ابن تیمیه را خارجی، ملعون، مبغض، افراطی و گزافه‌گو معرفی می‌کند (همان: ۸۳). اصل کتاب در دسترس نیست و آگاهی از آن، از طریق رديه‌ای بر کتاب محمد معین سندی، به نام الحجة القویة فی الرد علی من قدح فی ابن تیمیه، نوشته محمد هاشم عبدالغفور تتوی سندی (متوفای ۱۱۷۴ ه.ق.) از معاصران وی، حاصل شده است.

۵. الردّ علی منهج السنة، اثر رباعی نجدی

موضوع اثر، نقد و ردّ دیدگاه‌های ابن تیمیه راجع به اهل بیت است که عثمان بن سند بن محمد رباعی نجدی، شاعر، ادیب، مورخ، صوفی، متکلم اشعری و فقیه حنبلی مذهب در نیمه نخست قرن سیزدهم آن را مطرح کرده است (زرکلی، ۲۰۰۷: ۲۰۶/۴). بر اساس گزارش عثمان بن عبدالعزیز بن منصور، که گرایش وهابی سلفی دارد، مناظره‌ای بین وی و عثمان بن سند درباره ابن تیمیه و آرا و عقاید وی صورت می‌گیرد. در این مناظره عثمان بن سند، آرای ابن تیمیه به صورت عام، و دیدگاه وی در منهج السنة را به صورت خاص، فاسد و گمراه‌کننده معرفی، و ابن تیمیه را سب و لعن می‌کند (نجدی، ۱۴۲۵: ۹۱ و ۹۹). این در حالی است که عثمان بن سند حنبلی بوده و گرایش‌های ضد شیعی نیز داشته است (همان: ۳۷).

۶. تقوية الايمان بردّ تزكية ابن ابي سفیان، اثر حضرمی

کتاب یادشده، نقد کتاب إعانة المُسترشدين علی اجتناب البدع فی الدین است که در دفاع از معاویه و بنی‌امیه نوشته شده است. محمد بن عقیل حضرمی، رجالی، ادیب، متکلم و فقیه شافعی مذهب قرن چهاردهم هجری است (زرکلی، ۲۰۰۷: ۲۶۹/۶)، که در کتاب تقوية الايمان، دشمنی بنی‌امیه با اهل بیت و بنیان‌گذاری جریان نصب و نواصب از سوی بنی‌امیه و معاویه، و دیدگاه علمای اهل سنت درباره آنان را بیان می‌کند. اگرچه عنوان کتاب در رد منهج نیست، ولی محتوای آن کاملاً مرتبط با منهج السنة است و نویسنده با اینکه گرایش‌های ضد شیعی دارد، اما بنی‌امیه و جریان نصب و نواصب را معرفی می‌کند، و با رویکرد اعتقادی به منهج و ابن تیمیه، روح حاکم بر تفکرات ابن تیمیه در منهج را نصب می‌داند. وی با جایگزین کردن لقب «شیخ النصب» به جای «شیخ الاسلام» (حضرمی، ۱۴۱۴: ۶۳ و ۷۱) در توصیف ابن تیمیه، بارها در کتاب خود، به ناصبی بودن ابن تیمیه، ذهبی و ابن حجر هیتمی تصریح می‌کند (همان: ۴۴) و درباره وجود تفکرات ناصبی‌گری ابن تیمیه و ابن حجر هیتمی در حضرموت و سایر کشورهای اسلامی در قرن چهاردهم هشدار می‌دهد (همان: ۱۰۰).

۷. الاشفاق علی أحكام الطلاق، اثر کوثری

موضوع کتاب الاشفاق، فقهی است و در نقد دیدگاه ابن تیمیه در مسئله طلاق. مؤلف این کتاب شیخ محمد زاهد بن حسن کوثری، عالم و فقیه حنفی مذهب مصری در قرن چهاردهم است (زِرکلی، ۲۰۰۷: ۱۲۹/۶). نویسنده، یکی از مخالفان جدی تمامی آرا و دیدگاه‌های اعتقادی و فقهی ابن تیمیه است که با رویکرد اعتقادی به مواضع وی، آثار فراوانی در این زمینه نگاشته است. وی در قسمتی از این کتاب، با تبیین نقش افکار و آرای ابن تیمیه در تفرقه بین مسلمانان، از منهاج سخن به میان می‌آورد و با رویکرد اعتقادی به مواضع ابن تیمیه در خصوص فضایل و جایگاه امام علی در منهاج، دروغ‌گویی و فساد عقیدتی ابن تیمیه را علت اصلی مواضع وی می‌داند و او را بدتر از خوارج معرفی می‌کند (کوثری، ۴۲۵: ۶۸). وی با مبعض خواندن ابن تیمیه، بغض و دشمنی با حضرت علی را یکی از نشانه‌های روشن آثار ابن تیمیه دانسته است (همان: ۲۷).

۸. علی بن ابی طالب امام العارفین، اثر احمد بن محمد عُماری

نام دیگر این کتاب البرهان الجلی فی تحقیق انتساب الصوفیة الی علی، و در رد دیدگاه ابن تیمیه و ابن خلدون، اثر ابوالفیض، احمد بن محمد بن صدیق عُماری، شاعر، محدث، رجالی، صوفی شاذلی و فقیه شافعی مذهب قاهره در قرن چهاردهم نگاشته شده است (زِرکلی، ۲۰۰۷: ۲۵۳/۱). با اینکه گرایش‌های ضد شیعی احمد عُماری در کتابش مشهود است ولی از مخالفان سرسخت دیدگاه‌های ابن تیمیه در مسائل تصوف، حدیث و اهل بیت به شمار می‌آید؛ و با اینکه کتاب علی امام العارفین در رد دیدگاه‌های ضد صوفیانه ابن تیمیه و ابن خلدون است، به مناسبت‌های مختلف از منهاج ابن تیمیه و دیدگاه وی درباره اهل بیت به شدت انتقاد می‌کند. احمد عُماری، با رویکردی اعتقادی به منهاج، دیدگاه ابن تیمیه راجع به امام علی و انکار فضایل آن حضرت را، ناشی از بغض و نفاق می‌داند و او را در بالاترین درجه دشمنی معرفی می‌کند. عُماری با تأیید گزارش ابن حجر عسقلانی،

که گروهی از هم‌عصران ابن تیمیه او را منافق می‌دانستند، از ابن تیمیه، با الفاظی همچون «رأس المنافقین»، «امام الضالین» و «شیخ المجرمین» یاد می‌کند! (غُماری، ۱۴۱۸: ۵۳-۵۹). نویسنده در اثر دیگری با عنوان فتح الملک العلیّ بَصحة حدیث باب مدینة العلم علیّ، به مبنای حدیثی ابن تیمیه در ردِ راویان فضایل امام علی اشاره کرده، او را از عُلات نواصب معرفی می‌کند (غُماری، ۱۴۲۸: ۲۱۷).

۹. الرسائل العُماریة، اثر عبدالله بن محمد عُماری

این کتاب در رد دیدگاه‌های البانی است. غُماری، حدیث‌شناس، رجالی، صوفی شاذلی و فقیه شافعی مذهب قاهره، در قرن پانزدهم است (غُماری، ۱۴۲۴: ۱۲۰). عُماری با رویکرد اعتقادی به مواضع ابن تیمیه در خصوص امام علی در منهاج، در لقب شیخ الاسلامی وی تشکیک می‌کند (همان: ۶۳ و ۶۴). در کتاب‌های افضل مقول فی مناقب افضل رسول صلی الله علیه وسلم (همو، ۱۴۲۶: ۱۲۰ و ۱۲۱)، سَمیر الصالحین (همو، ۱۳۸۸: ۷۷)، و الردّ المُحکم المَتین علی کتاب القول المُبین (همو، ۱۴۰۶: ۱۲۲)، نیز با منهاج البدعة خواندن منهاج السنة، به منهاج ابن تیمیه به شدت تاخته، کلمات وی را فاجرانه می‌خواند.

۱۰. کلمة الرائد، اثر ابراهیم

موضوع کتاب مجموعه مباحث تاریخی، اعتقادی، عرفانی و حدیثی، نوشته عالم، محدث، صوفی معاصر، شیخ محمد زکی‌الدین ابراهیم از مصر است. قسمتی از کتاب، به منهاج ابن تیمیه و مواضع وی درباره حضرت زهرا و امام علی اختصاص دارد. نویسنده با رویکرد اعتقادی به منهاج، مواضع وی را منافقانه و برخاسته از بغض و نصب می‌داند (ابراهیم، ۱۴۲۶: ۵۴۶).

۱۱. المَقالات السُنیة فی کشف ضلالات احمد بن تیمیة اثر حبشی

کتابی است در ردّ عقاید و افکار کلامی و فقهی ابن تیمیه، نوشته شیخ عبدالله هرری حبشی، ادیب، متکلم، صوفی رفاعی، متکلم اشعری و فقیه شافعی مذهب قرن پانزدهم در لبنان و سوریه (حبشی، ۱۴۳۵: ۵/۱). وی از نویسندگان اثرگذار در جهان اسلام است که با نگارش کتاب المقالات

السُّنِّيَّة، در تمامی منظومه فکری ابن تیمیه تشکیک کرد. نقدهای سلفی‌ها علیه حبشی بهترین نشانه تأثیرگذاری این کتاب در جهان اسلام است. این کتاب در دو جلد سامان یافته که جلد نخست، مخالفت‌های ابن تیمیه با اجماع امت اسلام در اصول دین، و جلد دوم، مخالفت‌های ابن تیمیه با اجماع امت اسلام در فروع دین، است. مقاله سیزدهم و چهاردهم جلد اول کتاب، درباره منهج ابن تیمیه است. نویسنده با رویکرد اعتقادی به آن، مواضع ابن تیمیه راجع به انکار فضایل متواتر، خلافت و تشکیک در حقانیت جنگ‌های امام علی، و مواضع مثبت وی درباره معاویه و بنی‌امیه را بررسی و نقد کرده (همان: ۳۱۷/۱-۳۸۲)، آن را روشن‌ترین مصداق نصب و ناصبی معرفی می‌کند (همان: ۳۴۴/۱).

۱۲. غایة التبجیل وترک القطع بالفضل، اثر ممدوح

موضوع کتاب درباره بحث افضلیت بین صحابه و بیان دیدگاه علمای اهل سنت در این زمینه، نوشته شیخ محمود سعید بن محمد بن ممدوح، متکلم، رجالی و فقیه شافعی مذهب قرن پانزدهم است (ممدوح، ۱۴۲۵: مقدمه). با اینکه عنوان کتاب، درباره منهج السنة نیست ولی محتوای آن کاملاً با مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت ارتباط دارد. وی در فصل ششم از فصول دوازده‌گانه کتاب خود، با اشاره به دیدگاه‌های مختلف درباره افضلیت حضرت علی بر صحابه، دیدگاه ابن تیمیه در منهج راجع به فضایل حضرت علی را یادآور شده، با رویکرد اعتقادی به منهج السنة، آن را منهج البدعة خوانده، و با ناصبی دانستن ابن تیمیه، وی را یکی از پایه‌گذاران جریان نصب معرفی می‌کند (همان: ۱۱۹).

۱۳. التوفیق الزبانی فی الرد علی ابن تیمیة الحرّانی، اثر جمعی از علمای اهل سنت

این کتاب در رد مواضع و دیدگاه‌های کلامی و فقهی ابن تیمیه، به‌ویژه راجع به پیامبر و اهل بیت، نوشته جمعی از علمای اهل سنت در قرن چهاردهم است. در این کتاب پس از اشاره به زیست‌نامه ابن تیمیه، گزارشی از آرای منفی وی درباره فرقه‌های کلامی و مذاهب فقهی اهل سنت و دیدگاه علمای مخالف ابن تیمیه از معاصر و غیرمعاصر وی، مطرح می‌کند. کتاب در

فصلی با عنوان «اقترانات ابن تیمیة علی الامام علی» به نقل توصیفی رویکردهای علمای اهل سنت حنبلی، مالکی، شافعی و حنفی، به مواضع ابن تیمیه در منهاج، بسنده کرده است (جمعی از علمای اهل سنت، بی تا: ۸۵).

۱۴. مجموعة الرسائل، اثر سَقَاف

موضوع کتاب، مجموعه مقالات فقهی، حدیثی و کلامی در نقد تفکرات سلفی وهابی، نوشته حسن بن علی سَقَاف، حدیث شناس، رجالی، متکلم و فقیه شافعی مذهب اردن در حال حاضر است. وی یکی از مخالفان و منتقدان جریان فکری سلفی وهابی، به ویژه ابن تیمیه است که آثار بسیاری در این زمینه دارد. از جمله آثار وی، مجموعه الرسائل است. در مقاله دوم کتاب، با عنوان «البشارة والاتحاف بما بین ابن تیمیة والألبانی فی العقیده من الاختلاف» با رویکرد اعتقادی به منهاج، دیدگاه‌های ابن تیمیه درباره روایات متواتر در فضایل امام علی، از جمله انکار حدیث «من كنت مولاة فعلى مولاة» را نقد، و ابن تیمیه را بدتر از نواصب معرفی می‌کند (سَقَاف، ۱۴۲۸: ۲۵/۱). در آثار دیگر خود، با مطالعه عبارات ابن تیمیه در منهاج، مانند جسارت وی به حضرت زهرا، و ردّ فضایل حضرت علی، مواضع وی را، اعتقادی و برخاسته از تفکر نصب و بغض اهل بیت دانسته، با لعن و نفرین بر ابن تیمیه از او، به رأس المنافقین و ناصبی خبیث یاد کرده است (همان: ۷۳۶/۱ و ۷۳۷، ۷۸۳؛ همو، ۱۴۲۳: ۱۵؛ العلوی، ۱۴۲۵، به همراه تعلیقات سَقَاف: ۲۷).

۱۵. أخطاء ابن تیمیة فی حق رسول الله واهل بيته، اثر صُبَيْح

این کتاب نوشته دکتر سید شریف محمود سید صُبَيْح، یکی از نویسندگان شافعی مذهب اهل مصر در حال حاضر است. وی در این کتاب با نقل تفصیلی آرا و مواضع ابن تیمیه درباره پیامبر و اهل بیت در منهاج و سایر آثارش، تفکرات ابن تیمیه را به شیوه رایج کلامی - حدیثی بررسی و نقد می‌کند (صُبَيْح، ۱۴۳۱: ۸). با اینکه نویسنده کتاب با روشی کاملاً مسالمت آمیز، تعارض سخنان ابن تیمیه با مصادر حدیثی و دیدگاه علمای اهل سنت را بیان می‌کند، ولی از نقدهای وهابیان سلفی در امان نمانده است.

۱۶. قرائة فی کُتُب العقائد المذهب الحنبلی نمودجا، اثر مالکی

موضوع اصلی این کتاب، جریان‌شناسی انتقادی سلفی‌گری افراطی از قرن سوم تا کنون با تأکید بر کتب کلامی حنابله است، که اثر حسن بن فرحان مالکی، عالم و منتقد سلفی عربستان در حال حاضر است. وی یکی از منتقدان جدی جریان سلفی وهابی افراطی است که با معرفی خود به عنوان سلفی وهابی معتدل، تفکر سلفی وهابی افراطی و پیشوایان آن، از جمله ابن تیمیه را، در این کتاب نقد می‌کند، هرچند از نقدهای گروه‌های افراطی وهابی در امان نمانده است. حسن بن فرحان، با برجسته‌کردن آثار و آرای منفی آنان، به‌ویژه ابن تیمیه، درباره اهل بیت و امام علی، و مواضع مثبت آنان در خصوص بنی‌امیه و معاویه، کتاب منهج را ناشی از اعتقاد ناصبی و عثمانیه‌بودن ابن تیمیه دانسته، با نکوهش کتاب منهج، آن را محرک اصلی بیدارکردن تفکر ناصبی در جهان اسلام می‌داند (مالکی، بی‌تا: ۶۵، ۷۹، ۱۷۰ و ۱۷۷). کتاب الصُّحبة والصحابة بین الاطلاق اللُّغوی والتخصیص الشرعی وی نیز به نصب ابن تیمیه پرداخته است (همو، ۱۴۲۱: ۲۴۲).

کتاب‌های مخالف حداکثری منهج از شیعیان زیدی

۱. رسالة فی الردّ علی ابن تیمیه، اثر صنعانی

موضوع کتاب رد دیدگاه ابن تیمیه در مسئله امامت در منهج است که نوشته حسن بن اسحاق بن مهدی صنعانی، ادیب، شاعر، محدث، رجالی، متکلم و فقیه زیدی مذهب اهل صنعا در قرن دوازدهم هجری است، که با نام‌های ردّ علی منهجه فی الامامة والتفضیل و بُلوغ الأُمیة فی إظهار مَخازی ابن تیمیه نیز ثبت شده است (الوجیه، بی‌تا: ۳۰۸/۱). کتاب یادشده، رویکردی انتقادی به منهج دارد، و با روش کلامی - رجالی، و کلامی - حدیثی دیدگاه‌های ابن تیمیه درباره فضایل و خلافت امام علی را بررسی و نقد می‌کند و ضمن ناصبی معرفی کردن ابن تیمیه، نصب وی را بدتر از نصب خوارج می‌داند! (صنعانی، بی‌تا: ۱۷۴).

کتاب‌های مخالفان حداکثری منهج از شیعیان امامی

۱. الانصاف فی الانتصاف لأهل الحق من أهل الاسراف، اثر عالم شیعی در قرن

هشتم

این کتاب نخستین ردیه مستقل بر منهج ابن تیمیه، نوشته یکی از عالمان امامی مذهب قرن هشتم، است. این کتاب، که به تازگی احیا شده، با رویکرد اعتقادی به منهج، سخنان ابن تیمیه را از ابتدا تا پایان دلایل امامت حضرت علی، با روش کلامی - حدیثی، بررسی و نقد می‌کند و ناصبی بودن ابن تیمیه را دلیل بر مواضع تند وی در منهج راجع به اهل بیت می‌داند.

۲. الصراط المستقیم الی مستحقی التقدیم، اثر بیاضی تباطی

موضوع کتاب، اثبات سه اصل توحید، نبوت و امامت، نوشته زین‌الدین ابومحمد علی بن یونس عاملی بیاضی تباطی، حدیث‌شناس، متکلم، و فقیه بنام امامیه در جبل عامل لبنان در قرن نهم هجری است (حُرّ عاملی، ۱۳۶۲: ۱/۱۳۵، ش ۱۴۵؛ افندی اصفهانی، ۱۴۳۱: ۴/۲۵۵-۲۵۹). نویسنده در بحث امامت خاصه و اثبات وجود حضرت مهدی، با رویکرد اعتقادی به منهج ابن تیمیه، دیدگاه وی راجع به حضرت حجت را با شیوه کلامی، بررسی و نقد کرده است (بیاضی تباطی، ۱۳۸۴: ۲/۲۲۵ و ۲۲۶).

۳. القول الصراح فی البخاری وصحیحہ الجامع، اثر شیخ الشریعة اصفهانی

موضوع کتاب، نقد صحیح بخاری، و مؤلف آن میزرا فتح‌الله بن محمد جواد، مشهور به شیخ الشریعة اصفهانی، حدیث‌شناس، رجالی، اصولی، متکلم و فقیه امامیه در قرن چهاردهم است (امین، بی‌تا: ۸/۳۹۱). این کتاب در سه فصل سامان یافته که در فصل اول، با عنوان روایات فضایل امام علی و معاندان، به شدت روش ابن تیمیه در ردّ روایات فضایل حضرت در منهج را نقد می‌کند و منشأ آن را ناصبی بودن ابن تیمیه می‌داند (شیخ الشریعة اصفهانی، ۱۴۲۲: ۴۱).

۴. نهایة الدراية، اثر صدر

موضوع کتاب، رجالی در شرح وجیزه شیخ بهایی، نوشته سید حسن صدر، شیعه پژوه، متکلم، مجتهد و فقیه امامیه در سامرا، و در قرن چهاردهم است

گونه‌شناسی مواضع آثار مكتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۲۳

(صدر، ۱۴۲۷: ۱۳-۵۶). به مناسبت علمای جرح و تعدیل در این کتاب، به دیدگاه حدیثی ابن تیمیه درباره روایات فضایل اهل بیت در منهاج اشاره کرده، با نقد مواضع تند وی، منشأ این تشدد در ردّ روایات فضایل را نصب ابن تیمیه می‌داند (صدر، بی‌تا: ۵۱۳). از نویسندگان، کتاب دیگری با عنوان البراهین الجلیّة علی زَیغ احمد بن تیمیة ثبت شده (طهرانی، بی‌تا: ۷۹/۳) که اطلاعی از چاپ آن در دسترس نیست.

۵. منهاج الشریعة فی الردّ علی ابن تیمیة، اثر کاظمی قزوینی

این کتاب به صورت تک‌نگاری در ردّ منهاج السنّة، نوشته سید محمدمهدی کاظمی قزوینی از متکلمان و فقهای امامیه در عراق در قرن چهاردهم است. نویسنده از جمله کسانی است که در مواجهه با فرقه‌ها و جریان‌های انحرافی دوران خویش، بسیار فعال بوده و آثار فراوانی در این زمینه نگاشته است (کاظمی قزوینی، ۱۴۳۰: ۱۷-۳۹). این کتاب که تا به حال دو جلد از آن را محققان احیا و منتشر کرده‌اند، منهاج السنّة را به تفصیل، با رویکرد کلامی - حدیثی بررسی و نقد می‌کند.

۶. الرّدود السنّة علی ابن تیمیة، اثر موسوی بلادی

موضوع کتاب، ردّ دیدگاه‌های ابن تیمیه در منهاج، نوشته سید عبدالله بن ابی القاسم موسوی بلادی بوشهری، ادیب، محدث و فقیه امامی مذهب بحرین در قرن چهاردهم است (طهرانی، ۱۴۳۰: ۱۱۸۹/۱۵). این کتاب که در شش ردّ، سامان یافته و تا کنون ردّ اول آن در یک جلد منتشر شده، با روش کلامی - حدیثی، مواضع ابن تیمیه در منهاج را بررسی و نقد می‌کند.

۷. دلائل الصدق لِنهج الحق، اثر مُظَفَّر

موضوع کتاب، کلامی و در ردّ کتاب ابطال نهج الباطل فضل بن روزبهان علیه نهج الحق علامه حلی است. نویسنده کتاب شیخ محمدحسن مظفر، ادیب، شاعر، لغوی، و متکلم بنام امامیه در نجف اشرف در قرن چهاردهم هجری است (طهرانی، ۱۴۳۰: ۴۳۱/۱۳). با اینکه موضوع کتاب، ردیه بر ابطال نهج الباطل است ولی نویسنده ذیل فضایل قرآنی و روایی مرتبط با حضرت علی،

علاوه بر نقد فضل بن روزبهان، به عبارات ابن تیمیه در منهاج نیز توجه داشته، آن را به شیوه کلامی خاص خود، بررسی و نقد می‌کند (مظفر، ۱۴۲۳: ۳۱/۴، ۴۱۹، ۳۳/۵، ۵۹، ۷۶، و ۱۷/۶) و در مقاطع مختلف کتاب خود، ناصبی بودن ابن تیمیه را دلیل اصلی مواضع وی در قبال حضرت علی در منهاج دانسته است (همان: ۳۶۵/۵).

۸. الامامة الكبرى والخلافة العظمی، اثر قزوینی

این کتاب در ردّ منهاج، نوشته سید محمد حسن قزوینی، متکلم، مجتهد و فقیه امامیه در کربلای معلی در قرن چهاردهم هجری است (تهرانی، ۱۴۳۰: ۳۸۹/۱۳). کتاب حاضر یکی از مفصل‌ترین ردیه‌ها علیه منهاج است که تا به حال چهار جلد آن به چاپ رسیده است. نویسندگان با اثبات امامت عامه و خاصه، و رویکرد اعتقادی به منهاج، آرای ابن تیمیه درباره امام علی را با شیوه کلامی - حدیثی، بررسی و نقد می‌کند (قزوینی، ۱۴۲۳).

۹. الغدير فی الكتاب والسنة والأدب، اثر علامه امینی

موضوع اصلی کتاب، اعتقادی و درباره امامت و ردّ شبهات، نوشته عالم رجالی، حدیث‌شناس، متبّع، متکلم و فقیه بزرگ امامیه، علامه شیخ عبدالحسین احمد امینی در نجف اشرف در قرن چهاردهم هجری است (امینی، ۱۴۱۶: ۱۴-۳۷). جلد سوم الغدير، مهم‌ترین منابعی را که در خصوص امام علی و اهل بیت عبارات و مواضع تندی داشته، معرفی و نقد می‌کند، که منهاج ابن تیمیه یکی از منابعی است که از نگاه علامه امینی، بیشترین توهین‌ها و جسارت‌ها را به ساحت اهل بیت و امام علی داشته و از موضع ناصبی‌گری به انکار فضایل متواتر حضرت علی و اهل بیت پرداخته است (امینی، ۱۴۱۶). علامه در مقاطع گوناگون در کتاب الغدير، به شگردهای ابن تیمیه در ردّ فضایل امام اشاره می‌کند (همان: ۲۵۸/۱ و ۲۶۳) و با نكوهش شدید منهاج ابن تیمیه و اتصاف آن به دروغ، گمراهی، ادعاهای بی‌دلیل، آن را منهاج البدعة می‌نامد و با روش کلامی - حدیثی، برخی از ادعاهای ابن تیمیه درباره شیعه، فضایل امام علی و اهل بیت را بررسی و نقد می‌کند (همان: ۲۱۱/۳).

۱۰. أعيان الشيعة، اثر أمين

موضوع اصلی کتاب أعيان الشيعة شرح حال و تراجم اهل بیت و بزرگان شیعه است و نویسنده آن فقیه، متکلم، و مورخ قرن چهاردهم هجری در دمشق (امین، بی تا: ۱۰/۳۳۳). وی به مناسبت شجاعت‌های امام علی در جنگ خندق و کشتن عمرو بن عبد و د، به تکذیب‌های ابن تیمیه در خصوص سخن پیامبر در حق امام علی (قتل علی لعمر و بن عبد و د، أفضل من عبادة الثقلين) و رشادت‌های ایشان اشاره کرده، با ناصبی معرفی کردن ابن تیمیه ادعاهای وی را نقد می‌کند (همان: ۱/۲۶۴ و ۲۶۵). همچنین، به مناسبت حدیث یوم‌الدار در فضیلت امام علی، انکار ابن تیمیه را ناشی از نصب و ناصبی بودن وی دانسته است (همان: ۱/۲۳۱ و ۳۶۲).

۱۱. الذريعة إلى تصانيف الشيعة، اثر تهرانی

کتاب‌شناسی شیعه، موضوع اصلی کتاب الذريعة إلى تصانيف الشيعة، نوشته فقیه، مورخ، رجالی و کتاب‌شناس امامیه، شیخ آقابزرگ تهرانی در نجف اشرف در قرن چهاردهم هجری است (تهرانی، ۱۴۳۰). تهرانی ذیل عنوان کتاب النَّصَّ الْجَلِّيَّ فِي مَعْرِفَةِ الْوَصِيِّ، نوشته سید مهدی بن صالح کاظمی قزوینی که در ردّ ابن حجر هیتمی است، با ناصبی خواندن ابن تیمیه، ابن حجر هیتمی را پیرو ابن تیمیه و ناصبی توصیف کرده است (همو، بی تا: ۱۷۲/۲۴).

۱۲. دراسات في منهج السنة لمعرفة ابن تيمية، اثر ميلاني

کتاب حاضر، به صورت خاص در نقد آرای ابن تیمیه در منهج، نوشته سید علی حسینی میلانی، از متکلمان و فقهای امامیه معاصر است. این کتاب یکی از مهم‌ترین ردیه‌ها بر منهج السنة است، به گونه‌ای که اکثر ردیه‌هایی که بعد از آن نوشته شده، متأثر از این کتاب است. کتاب دراسات في منهج السنة، در چهار جلد سامان یافته است. جلد اول به نقد آرای ابن تیمیه و سه جلد دیگر به شرح منهج الكرامة في معرفة الامامة علامه حلی اختصاص یافته است. این کتاب با ناصبی معرفی کردن ابن تیمیه از زبان علمای اهل سنت و با تأکید

بر منابع و مبانی اهل سنت، و روایات صحیح و متواتر و گزارش‌های متقن تاریخی (روش کلامی - حدیثی)، به تفصیل منهج را بررسی و نقد می‌کند (میلانی، ۱۴۱۹: ۵۷۵). کتاب دیگری با عنوان محاضرات فی الاعتقادات از همین نویسنده در دو جلد، وجود دارد که در جلد دوم (افتراءات ابن تیمیه علیه امام علی)، دیدگاه ابن تیمیه راجع به حضرت علی را با روش کلامی - حدیثی بررسی و نقد می‌کند (همو، ۱۴۲۱: ۲/۷۶۴-۸۰۸).

۱۳. ابن تیمیه فکرا و منهجا، اثر سبحانی

این کتاب در رد مواضع ابن تیمیه راجع به اهل بیت، نوشته جعفر سبحانی، از متکلمان و فقهای بزرگ امامیه در حال حاضر است. این کتاب در پنج فصل تنظیم شده که فصل سوم، چهارم و پنجم کتاب، عقاید ابن تیمیه درباره فضایل و خلافت امام علی و فضایل سایر امامان معصوم در منهج را، به شیوه رایج کلامی - حدیثی، بررسی و نقد می‌کند (سبحانی، ۱۴۳۲: ۱۹۹-۵۵۰). نویسنده، ابتدا سخن علامه حلی، سپس رد ابن تیمیه و در نهایت نقد سخن ابن تیمیه را آورده، که مهم‌ترین ویژگی این کتاب است.

۱۴. ابن تیمیه، حیات و عقائده و موقفه من الشیعة و اهل البیت، اثر عبدالحمید

این کتاب به صورت اختصاصی در نقد عقاید و مواضع ابن تیمیه راجع به شیعه و اهل بیت نگاشته شده، و نویسنده آن مستبصر و ره‌یافته به مذهب اهل بیت، صائب عبدالحمید از عراق است که معاصر ما است. وی با قلمی شیوا در چهار بخش به زندگانی ابن تیمیه، مواضع وی درباره فرقه‌ها و مذاهب کلامی و فقهی اهل سنت، شیعیان و اهل بیت پرداخته است. وی با اشاره به شامات و بنی‌امیه به عنوان خاستگاه اصلی ابن تیمیه، مواضع وی راجع به اهل بیت و دشمنان اهل بیت را، اموی - ناصبی ارزیابی کرده، دیدگاه ابن تیمیه راجع به پنج تن آل عبا، امام علی، امام حسن و امام حسین و دشمنان آنان را با شیوه رایج کلامی - حدیثی، بررسی و نقد می‌کند (صائب عبدالحمید، ۱۴۲۶: ۲۳۰-۴۲۹). این کتاب دو ویژگی مهم دارد؛ نخست آنکه، در خصوص دیدگاه ابن تیمیه راجع به اهل بیت، فقط به منهج بسنده نشده، بلکه تمامی آثارش، مطالعه و

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۲۷

نقد شده است؛ دیگر اینکه، به منتقدان منهاج نیز توجه داشته و به اجمال به آنها اشاره می‌کند (همان: ۲۱۶).

۱۵. السلفية بين اهل السنة والامامية، اثر کثیری

این کتاب در نقد جریان سلف و سلفی‌گری، نوشته سید محمد کثیری از متفکران و دانشمندان امامیه در حال حاضر است. نویسنده در ضمن معرفی و نقد جریان سلفیه و پیشوایان فکری آن، در فصل دوم از بخش دوم کتاب، با عنوان «مع الشيعة الامامية»، با اموی دانستن ابن تیمیه، و با استفاده از کتاب / ابن تیمیه صائب عبدالحمید، به گزارش اجمالی از مواضع ضد شیعی و ضد اهل بیته ابن تیمیه بسنده می‌کند (کثیری، ۱۴۲۹: ۵۸۷-۶۹۹).

۱۶. موقف علماء أهل السنة من ابن تیمیه، اثر عبدالله

موضوع کتاب، گزارشی از مواضع علمای مذاهب چهارگانه اهل سنت درباره ابن تیمیه از قرن هشتم تا کنون است که عادل کاظم عبدالله، نویسنده و پژوهشگر امامی مذهب لبنانی معاصر گردآوری کرده است. گرچه غرض اصلی نویسنده، تدوین فهرستی جامع و تفصیلی از اسامی مخالفان و منتقدان مجموع افکار و عقاید ابن تیمیه است، ولی اسامی و عبارات کسانی را که به منهاج ابن تیمیه و مواضع وی در خصوص اهل بیت نقدهایی داشته‌اند یادآور شده و آن را مشخص کرده است (عبدالله، ۱۴۲۸).

۱۷. النصب والنواصب، اثر مُعَلِّم

موضوع کتاب، معرفی نصب و جریان نواصب در اسلام، نوشته محسن معلم، یکی از پژوهشگران امامی مذهب لبنانی در عصر حاضر است. این کتاب جامع‌ترین اثری است که جریان نصب و ناصبی‌گری در اسلام را با تتبع گسترده‌ای در منابع اولیه فقهی، رجالی و ملل و نحل فریقین، از قرن اول تا حال حاضر، واکاوی کرده و در هفت بخش، سامان یافته است. فصل سوم کتاب با عنوان «النواصب فی العباد»، اسم ابن تیمیه را جزء نواصب آورده، دیدگاه علمای اهل سنت در اثبات نصب ابن تیمیه را گزارش می‌کند (مُعَلِّم، ۱۴۱۸: ۲۷۲).

۱۸. ابن تیمیہ، اثر الشمری

ردیہ‌ای مستقل بر عقاید و افکار ابن تیمیہ در برابر اهل بیت، نوشته حبیب طاهر الشمری، از نویسندگان و پژوهشگران امامیہ در حال حاضر، است. این کتاب در سه جلد تنظیم شده است؛ جلد اول به زیست‌نامه ابن تیمیہ اختصاص دارد؛ جلد دوم عبارات و ادعاهای ابن تیمیہ راجع به فضایل پنج تن آل عبا و امام علی را با روش رایج کلامی - حدیثی، بررسی و نقد می‌کند و تأثیرپذیری ابن تیمیہ از تفکر خوارج را به اثبات می‌رساند! جلد سوم نیز، مخالفان آرا و عقاید فقہی، کلامی، و عرفانی ابن تیمیہ، از قرن هشتم تا حال حاضر، را معرفی می‌کند (الشمری، ۱۴۳۲).

۱۹. من أقطاب الكذابين احمد بن تیمیة الحزائی، اثر رضوی

موضوع کتاب، نقد ابن تیمیہ و منهج، نوشته محمد رضی رضوی، نویسنده و پژوهشگر امامی مذهب معاصر است. این کتاب با استناد به عبارات و ادعاهای ابن تیمیہ در منهج و تعارض آن با مصادر حدیثی و تاریخی و سخنان مخالفان وی از اهل سنت، در صدد اثبات دروغ‌گویی ابن تیمیہ است (رضوی، بی‌تا).

۲۰. شناخت وهابیت، اثر طبسی

موضوع کتاب درباره نقد تاریخ و عقاید وهابیت و پیشوایان فکری آنان، نوشته نجم‌الدین طبسی، استاد و پژوهشگر تاریخ، کلام و فقه تطبیقی در عصر حاضر است. این کتاب، که مفصل‌ترین و جامع‌ترین اثر در شناخت و نقد تاریخ و عقاید وهابیت و سلفیہ است، در فصل دوم از بخش دوم کتاب، با عنوان «وهابیان و دشمنی با پیامبر اکرم و اهل بیت»، مواضع ابن تیمیہ در منهج راجع به فضایل و خلافت امام علی و دشمنان آن حضرت، با نگاه رایج کلامی - حدیثی، بررسی و نقد شده است (طبسی، ۱۳۹۱: ۱۶۹-۲۵۸). همچنین، نویسنده در کتاب دیگر خود با عنوان سلفیان: باورها و عملکردها، با رویکرد جدید کلامی - رجالی و کلامی - تاریخی، دیدگاه سلفیہ و ابن تیمیہ راجع به حضرت علی را بررسی و نقد می‌کند (همو، ۱۳۹۰: ۵۳-۷۴).

منابع مدافعان منهج

منابع موافق منهج، نوشته اکثر سلفی‌ها و وهابیان بوده که در واکنش به مخالفان منهج و دفاع از وی، و البته با رویکردهای مختلف نوشته شده است. برخی با تعریف و تمجید، و دفاع حداکثری از منهج، کتاب نوشته‌اند و گروهی دیگر با دفاع حداقلی از منهج و توجیه‌های گوناگون آن، در صدد نفی ناصبی بودن ابن تیمیه برآمده‌اند.

الف. منابع مدافعان حداقلی منهج

۱. الحُجَّة القَوِيَّة في الرَّدِّ على مَنْ قَدَحَ في ابنِ تيمية، اثر تَتَوِي سِنْدِي

این کتاب در دفاع حداقلی از منهج ابن تیمیه و واکنش به اشکالات محمد معین حنفی بر منهج، نوشته محمد هاشم بن عبدالغفور تتوی سندی، اهل حدیث و فقیه حنفی مذهب هند، در قرن دوازدهم است (زرکلی، ۲۰۰۷: ۱۲۹/۷). کتاب یادشده با توهین به محمد معین حنفی و شیعیان، و بدون استناد به کتاب حدیثی یا تاریخی، در صدد دفاع حداقلی از منهج ابن تیمیه و دفع ناصبی‌گری وی برآمده است!! (تتوی سندی، ۱۴۲۳).

۲. الرَّدُّ الدامِغ على الزاعم أنَّ ابن تيمية زائع، اثر نجدی

این کتاب، در دفاع از افکار ابن تیمیه و واکنش به اشکالات عثمان بن سَند نجدی، نوشته عثمان بن عبدالعزیز بن منصور نجدی، پیرو محمد بن عبدالوهاب، شاعر، ادیب، اهل حدیث و عالم حنبلی مذهب در قرن سیزدهم است (نجدی، ۱۴۲۵). کتاب حاضر و ردیه عثمان بن منصور در قالب شعر بیان شده و بدون استناد به کتاب حدیثی یا تاریخی! اشکالات عثمان بن سَند بر آرای ابن تیمیه، از جمله در منهج، را رد، و وی را از ناصبی‌گری تبرئه می‌کند. همچنین، قصیده‌ای در هجو الاستیفاء سبکی، که در انتقاد از منهج ابن تیمیه بوده، نیز سروده است (همان: ۹۹).

۳. ابن تیمیه لیس ناصبیا، اثر خراشی

موضوع کتاب، دفاع از منهج ابن تیمیه، نوشته سلیمان بن صالح خراشی وهابی معاصر است. این کتاب که در دو بخش نقد دیدگاه مخالفان منهج،

و دفاع حداقلی از مواضع ابن تیمیه در منهاج تنظیم شده، در صدد نفی ناصبی بودن ابن تیمیه با تمسک به برخی عبارات وی در منهاج است (خراشی، ۱۴۱۹).

۴. ابن تیمیه ردّ مُفتریات و مُناقشة شبهات، اثر عبدالقادر

موضوع کتاب، دفاع از ابن تیمیه در برابر منتقدان وی، نوشته خالد عبدالقادر، وهابی معاصر است. کتاب یادشده، که در چهار فصل تنظیم شده، آخر فصل سوم و تمام فصل چهارم را به نفی ناصبی بودن ابن تیمیه و دفاع حداقلی از وی اختصاص داده است. وی با پذیرش عبارات تند ابن تیمیه درباره اهل بیت در منهاج می‌کوشد با استناد به برخی سخنان ابن تیمیه در منهاج و غیر آن، اعتقادی بودن مواضع وی را نفی، و او را از نصب تبرئه کند (عبدالقادر، ۱۴۳۲).

۵. النصب والنواصب، اثر عواد

موضوع کتاب، تبیین مسئله نصب، از نگاه تاریخی و فقهی، نوشته بدر بن ناصر بن محمد عواد وهابی معاصر است. این کتاب گرچه به کتاب النصب والنواصب محسن معلم، اشاره نکرده، ولی محتوای آن کاملاً ناظر به این کتاب و در واکنش به آن است. کتاب عواد، در صدد دفاع حداقلی و رفع اتهام نصب و ناصبی‌گری از وهابیت و سلفیه و پیشوایان آنان، به ویژه بنی‌امیه و ابن تیمیه است. این کتاب با پذیرش عبارات تند ابن تیمیه درباره امام علی و اهل بیت در منهاج، می‌کوشد با توجیهاات خود، مانع از انطباق واژه «ناصبی» و لوازم آن بر ابن تیمیه شود (عواد، ۱۴۳۲: ۴۹۹-۵۳۰).

۶. منهج ابن تیمیه الحرّانی فی کتابه منهاج السنّة للردّ علی الرافضة، اثر نابلسی

موضوع اصلی کتاب، روش‌شناسی ابن تیمیه در منهاج، نوشته انس سلیمان مصری نابلسی، وهابی معاصر است. کتاب در شش مطلب تنظیم شده، و نویسنده با به دست دادن گزارشی از منهاج، در صدد دفاع حداقلی و اثبات در مقام جدل بودن و روشی بودن مواضع تند ابن تیمیه راجع به اهل بیت و نفی نصب و دشمنی ابن تیمیه است (نابلسی، بی‌تا).

۷. دعاوی المُنَائِن لابن تیمیه، عرض و نقد، اثر غُصْن

موضوع کتاب، واکنش به دیدگاه مخالفان آرا و افکار ابن تیمیه، نوشته عبدالله بن صالح بن عبدالعزیز غصن، وهابی معاصر است. کتاب یادشده، با گونه‌شناسی مخالفان ابن تیمیه، و تبیین محورهای مخالفت آنان با وی، از جمله دیدگاه ابن تیمیه راجع به اهل بیت در منهج، و گزارشی از مخالفان وی، به سخنان احمد و عبدالله غماری، حبشی، حسن بن اسحاق، و البانی درباره منهج، اشاره کرده است. وی با ردّ سخنان منتقدان یادشده، فقط به گزارشی از عبارات وی درباره اهل بیت اشاره کرده و درصدد دفاع حداقلی و نفی ناصبی بودن ابن تیمیه برآمده است (غصن، ۱۴۲۴: ۵۳۲-۵۷۹). نویسنده، از میان منتقدان ابن تیمیه در مسئله اهل بیت، از البانی سلفی به شدت ناراحت شده، سخنان تندی علیه وی گفته است (همان: ۵۵۷).

۸. جواب الشبهات المُنارة حول ابن تیمیه، اثر غامدی

موضوع کتاب، پاسخ به منتقدان افکار و عقاید ابن تیمیه، نوشته عبدالقادر بن محمد غامدی وهابی معاصر است. کتاب یادشده بدون دسته‌بندی مناسب سخنان منتقدان، ۳۷ مسئله را بررسی و نقد کرده که در آخرین مسئله، با عنوان «ابن تیمیه ینتقص الامام علی بن ابی طالب» اولاً منتقدان منهج و مواضع ابن تیمیه را در صوفیه خلاصه می‌کند! ثانیاً با نقل برخی عبارات از منهج، در مقام نفی ناصبی بودن ابن تیمیه برآمده است (غامدی، بی تا).

ب. منابع مدافعان حداکثری منهج

۱. العُقُود الدَّرِيَّة مِن مناقب احمد بن تیمیه، اثر مقدسی

موضوع کتاب شرح حال ابن تیمیه و دفاع حداکثری از وی، نوشته محمد بن احمد بن عبدالهادی مقدسی، نحوی، اهل حدیث، عالم حنبلی و شیفته ابن تیمیه در دمشق، در قرن هشتم هجری، است (ابن کثیر، ۱۴۰۹: ۲۲۱/۱۴). کتاب یادشده، که در تعریف و تمجید از ابن تیمیه و کتاب‌های وی نگاشته شده، از منهج وی به بزرگی یاد کرده! و با دفاع از آن، به علامه حلی و شیعیان، توهین و جسارت کرده است (مقدسی، بی تا: ۴۴).

۲. البدایة والنهائة، اثر ابن کثیر

موضوع کتاب تاریخ‌نگاری ترتیبی، از دوران پیامبر تا قرن هشتم، نوشته ابوالفدا اسماعیل بن عمر بن کثیر، تاریخ‌نگار، مفسر، محدث، عالم شافعی مذهب با گرایش‌های سلفی و شاگرد ابن تیمیه، در دمشق قرن هشتم است (ابن حجر عسقلانی، بی‌تا: ۳۷۳/۱، ش ۹۴۴). کتاب یادشده ذیل وقایع سال ۷۲۶ ه.ق. به رحلت علامه حلی با عنوان «ابن الْمُطَهَّر الشَّيْعِي جمال الدین» اشاره می‌کند و گزارشی اجمالی از شخصیت علمی علامه و آثار وی، از جمله منهاج الکرامه فی اثبات الامامة به دست می‌دهد که ضمن انتقاد شدید از منهاج الکرامه، به تعریف و تمجید از ردیه ابن تیمیه می‌پردازد و به علامه نیز، توهین و جسارت می‌کند! (ابن کثیر، ۱۴۰۹: ۱۲۹/۱۴ و ۱۳۰).

۳. الكواكب الدرّية فی مناقب ابن تیمیه، اثر کرمی مقدسی

کتاب یادشده، در شرح حال ابن تیمیه و دفاع از وی، نوشته مرعی بن یوسف کرمی مقدسی، شاعر، اهل حدیث، فقیه حنبلی با گرایش شدید سلفی، از بیت المقدس، در قرن یازدهم هجری است (مُحَبِّی، ۱۴۲۷: ۳۴۸/۴، ش ۱۱۶۴). رسالت اصلی کتاب، ذکر مناقب ابن تیمیه و دفاع حداکثری از وی است! و منهاج السنه و دیگر آثار ابن تیمیه علیه شیعه را از مناقب علمی وی معرفی کرده؛ عبارت ابن عبدالهادی درباره تکرار می‌کند (کرمی مقدسی، ۱۴۰۶: ۷۸).

۴. ترجمة ابن تیمیه، اثر محمد گُرد علی دمشقی

کتاب در شرح حال ابن تیمیه و واکنش به مخالفان وی، نوشته محمد بن عبدالرزاق مشهور به محمد گُرد علی، تاریخ‌نگار سلفی و رئیس فرهنگستان زبان عربی سوریه، در قرن چهاردهم است. کتاب یادشده، که درصدد دفاع حداکثری از آرا، افکار و آثار ابن تیمیه است، با تجلیل از منهاج السنه، و نقد سخنان صَفَدی، یکی از منتقدان حداقلی ابن تیمیه که منهاج وی را لغو و بیهوده خوانده بود، به دفاع حداکثری از ابن تیمیه و کتاب منهاج وی می‌پردازد (محمد گُرد علی، ۱۳۹۱: ۲۸ و ۲۹).

۵. دعوة ابن تیمیه وأثرها على الحركات الاسلامية المعاصرة وموقف الخصوم منها،

اثر احمد

موضوع کتاب، نقش ابن تیمیه در جریان‌های اسلامی معاصر و بررسی مخالفان وی، نوشته صلاح‌الدین مقبول احمد، سلفی معاصر شبه‌قاره هند، است. این کتاب در دو جلد تنظیم شده که نویسنده در قسمت معرفی کتب ابن تیمیه، با رویکرد دفاع حداکثری، به شدت از منهج ابن تیمیه و مواضع وی درباره اهل بیت، تعریف و تمجید، به شیعه توهین می‌کند (احمد، ۱۴۱۶: ۳۲۲/۱). در بخش مخالفان ابن تیمیه، و از میان منتقدان حداقلی و حداکثری نیز، فقط به کتاب التوفیق الربانی فی الرد علی ابن تیمیه الحرّانی اشاره کرده، با الفاظ تندی از آنها یاد می‌کند (همان: ۵۴۱/۲).

۶. مناظرات ابن تیمیه مع فقهاء عصره، اثر جمیلی

موضوع کتاب، گزارشی از مناظرات مخالفان ابن تیمیه با وی، نوشته سید جمیلی، سلفی معاصر از قاهره است. کتاب یادشده گزارش خود از مناظرات مخالفان ابن تیمیه را با مناظره علامه حلی و ابن تیمیه درباره منهج و اهل بیت، آغاز کرده است. این مناظره به گونه‌ای نقل شده که از علامه، چهره‌ای افراطی و منفی، و از ابن تیمیه، چهره‌ای مثبت و اعتدالی نشان داده است! (جمیلی، ۱۴۰۵: ۲۱).

۷. هكذا تحدث ابن تیمیه، اثر دوسری

کتاب در واکنش به نقدهای حسن بن سقاف به منهج، نوشته عائض بن سعد دوسری، نویسنده وهابی معاصر است. کتاب یادشده، در دوازده بحث، علاوه بر دفاع از افکار و جایگاه ابن تیمیه، با نقل بعضی عبارات وی، تلاش بسیاری در محب جلوه‌دادن ابن تیمیه، و تبرئه وی از نصب و ناصبی‌گری کرده است (دوسری، ۱۴۲۸: ۲۲۳ و ۲۲۵)

۸. العقيدة فی أهل البيت بين الافراط والتفريط، اثر سحیمی

موضوع کتاب به دست دادن تصویری از اهل بیت با نگاه وهابی-سلفی، رساله دکتری سلیمان بن سالم بن رجاء سحیمی وهابی معاصر در مدینه است.

کتاب در دو جلد تنظیم شده و فرضیه اصلی آن، اثبات معتدل بودن عقیده سلفی‌ها، به‌ویژه ابن تیمیه، درباره اهل بیت، و تبرئه سلفیه و ابن تیمیه از اتهام نصب و ناصبی‌گری است و برای اثبات مدعای یادشده، غالباً از مصادر متهمان به نصب استفاده کرده است! (سحیمی، ۱۴۲۵). کتاب *معرفة أهل البيت فی ضوء الكتاب والسنة* اثر سید راضی حسینی، ناظر به کتاب یادشده، نوشته شده است.

۹. ثناء ابن تیمیه علی امیر المومنین علی بن ابی طالب و اهل البيت، اثر قُضَیْبِی

این کتاب، واکنش به منتقدان حدافلی و حداکثری منهج، نوشته عثمان الخمیس وهابی معاصر است که با اسم مستعار ابوخلیفه علی بن محمد قُضَیْبِی، خود را معرفی کرده است. کتاب یادشده، با گزارشی گزینشی از عبارات ابن تیمیه درباره امام علی، و قاتلان امام حسین، سعی در محب جلوه دادن ابن تیمیه و نفی نصب از وی دارد (قُضَیْبِی، بی‌تا).

۱۰. دفاع عن ابن تیمیه فی إتهامه بالطعن فی خلافته، اثر فیصل نور

مقاله‌ای در واکنش به مخالفان ابن تیمیه در انکار خلافت حضرت علی از سوی ابن تیمیه، نوشته فیصل نور، سلفی و وهابی معاصر سعودی تبار است. این مقاله کوشیده است با استناد به برخی عبارات متشابه ابن تیمیه، علاوه بر تبرئه ابن تیمیه از نصب، او را موافق خلافت امام علی جلوه دهد (نور، بی‌تا).

نتیجه

با توجه به اتفاق نظر عالمان مسلمان بر تندبودن مواضع ابن تیمیه در قبال اهل بیت، دیدگاه‌ها و رویکردهای آنان به مواضع ابن تیمیه یکسان نیست و به مخالفان روشی و حدافلی و مخالفان اعتقادی و حداکثری و همچنین موافقان حدافلی و حداکثری تقسیم می‌شوند.

منابع

- ابراهیم، محمد زکی (۱۴۲۶). کلمة الرائد، قاهره: مؤسسة احياء التراث الصوفی، الطبعة الاولى.
- ابن تیمیه، تقی الدین احمد بن عبد الحلیم (۱۴۲۴). منهاج السنة النبویة فی نقض کلام الشیعة القدریة، تحقیق: محمد رشاد سالم، بیروت: مؤسسة الریان، الطبعة السادسة.
- ابن حجر عسقلانی، ابوالفضل احمد بن علی (۱۴۰۷). فتح الباری بشرح صحیح البخاری، قاهره: دار الریان للتراث، الطبعة الاولى.
- ابن حجر هبتمی، احمد بن حجر مکی (بی تا). الفتاوی الحديثیة، مصر: بی نا، الطبعة الثالثة.
- ابن کثیر، ابو الفداء اسماعیل بن کثیر (۱۴۰۹). البداية والنهاية، تحقیق: احمد ابو ملحم، علی نجیب عطوی، فؤاد سید، مهدی ناصر الدین، علی عبد الستار، بیروت: دار الکتب العلمیة، الطبعة الخامسة.
- ابن حجر عسقلانی، ابوالفضل احمد بن علی (۱۴۱۶). لسان المیزان، تحقیق: شیخ عادل احمد عبد الموجود و شیخ علی محمد معوض، بیروت: دار الکتب العلمیة، الطبعة الاولى.
- ابن حجر عسقلانی، ابوالفضل احمد بن علی (بی تا). الذرر الكامنة فی أعیان المائة الثامنة، بی جا: بی نا.
- ابن قاضی شہبہ، ابوبکر احمد بن محمد (۱۴۰۷). طبقات الشافعیة، تحقیق: عبد اللہ انیس طباع، بیروت: عالم الکتب، الطبعة الاولى.
- احمد، صلاح الدین مقبول (۱۴۱۶). دعوة ابن تیمیة وأثرها على الحركات الاسلامية المعاصرة وموقف الخُصوم منها، کویت: دار ابن الاثیر، الطبعة الثانية.
- افندی اصفهانی، میزرا عبد الله (۱۴۳۱). ریاض العلماء و حیاض الفضلاء، تحقیق: سید احمد حسینی، بیروت: مؤسسة التاريخ العربی، الطبعة الاولى.
- أمین، سید محسن (بی تا). أعیان الشیعة، تحقیق: حسن امین، بیروت: دار التعارف للمطبوعات.
- امینی، عبد الحسین احمد (۱۴۱۶). الغدير فی الكتاب والسنة والأدب، قم: مرکز الغدير للدراسات الاسلامية، الطبعة الاولى.
- البانی، محمد ناصر الدین (۱۴۱۶). سلسلة الأحاديث الصحيحة، ریاض: مكتبة المعارف، الطبعة الاولى.
- بیاضی تباطی، علی بن یونس عاملی (۱۳۸۴). الصراط المستقیم الی مستحقى التقديم، قم: المكتبة المرتضوية لإحياء الآثار المرتضوية، الطبعة الاولى.
- تتوی سندی، محمد هاشم بن عبد الغفور حارثی (۱۴۲۳). الحجة القوية فی الرد علی من قدح فی ابن تیمیة، تصحیح و تعلیق: عبد القیوم بن عبد الغفور سندی، مکه: جامعة ام القرى، الطبعة الاولى.
- تہانوی، ظفر احمد (۱۴۰۴). قواعد فی علوم الحديث، حلب: مكتب المطبوعات الاسلامية، الطبعة الخامسة.
- جمعی از علمای اهل سنت (بی تا). التوفیق الربانی فی الرد علی ابن تیمیة الحرّانی، بی جا: بی نا.
- جمیلی، سید (۱۴۰۵). مناظرات ابن تیمیة مع فقهاء عصره، بیروت: دار الکتب العربی، الطبعة الاولى.
- حاجی خلیفه، مصطفی بن عبد الله (۱۴۰۲). كشف الظنون عن أسامی الكتب والفنون، بیروت: دار الفكر.
- حبشی، شیخ عبد الله هرزی (۱۴۳۵). المقالات السنّیة فی كشف ضلالات احمد بن تیمیة، بیروت: دار المشاریع، الطبعة العاشرة.

حُرّ عاملى، محمد بن حسن (١٣٦٢). *أملُ الأملِ*، تحقيق: سيد احمد حسینی، قم: دار الكتاب الاسلامی، الطبعة الاولى.

حضرى، محمد بن عقيل (١٤١٤). *تقوية الايمان برّد تزكية ابن ابى سفيان*، بيروت: دار البيان العربی، الطبعة الاولى.

حلبى، على بن برهان الدين (١٤٠٠). *السيرة الحلبية فى سيرة الأمين المأمون*، بيروت: دار الباز للنشر والتوزيع.

خراشى، سليمان بن احمد وهابى (١٤١٩). *ابن تيمية ليس ناصبياً*، رياض: دار الوطن، الطبعة الاولى.

دُوسرى، عانض بن سعد (١٤٢٨). *هكذا تحدّث ابن تيمية*، بيروت: المكتب الاسلامی، الطبعة الاولى.

رضوى، محمد رضى (بى تا). *من اقطاب الكذابين احمد بن تيمية الحرّانى*، بى جا: بى نا.

زرکلى، خير الدين (٢٠٠٧). *الأعلام*، دمشق: دار الملايين، الطبعة السابعة عشر.

سبحانى، جعفر (١٤٣٢). *ابن تيمية فکرا ومنهجاً، قراءة نقدية لعقائد وآراء ابن تيمية*، قم: مؤسسة الامام الصادق عليه السلام، الطبعة الاولى.

سُبكى، ابونصر عبد الوهاب بن على بن عبد الكافى (بى تا). *طبقات الشافعية الكبرى*، تحقيق: محمود محمد طناحى و عبد الفتاح محمد، بيروت: دار احياء الكتب العربية.

سَحيمى، سليمان بن سالم (١٤٢٥). *وهاى: العقيدة فى اهل البيت بين الافراط والتفريط*، رياض: اضواء السلف، الطبعة الاولى.

سَخاوى، ابوالخير شمس الدين محمد بن عبد الرحمن (بى تا). *الضوء اللامع لأهل القرن التاسع*، قاهره: دار الكتب الاسلامی.

سَقّاف، حسن بن على (١٤٢٣). *السلفية الوهابية أفكارها الأساسية وجذورها التاريخية*، امان: دار الامام النووى، الطبعة الاولى.

سَقّاف، حسن بن على (١٤٢٨). *مجموع رسائل السَقّاف*، بيروت: دار الامام الرواس، الطبعة الثانى.

سُويدان، مراد شكرى (١٤٢٩). *دفع الشبه الحشيشية عن ابن تيمية*، اردن: دار العثمانية، الطبعة الثانية.

شريعَت اصفهانى (شيخ الشريعة اصفهانى)، *فتح الله بن محمد جواد (١٤٢٢)*. *القول الصراح فى البخارى وصحيحه الجامع*، تحقيق: شيخ حسين هرساوى، قم: مؤسسة الامام الصادق، الطبعة الاولى.

الشمرى، حبيب طاهر (١٤٣٢). *ابن تيمية، مشهد: بنياد پژوهش هاى اسلامى*، چاپ اول.

شوكانى، محمد بن على بن محمد (١٤٢٨). *البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع*، تحقيق: محمد احمد عبد العزيز سالم، بيروت: دار الكتب العلمية، الطبعة الثانية.

صَبّيح، محمود سيد (١٤٣١). *أخطاء ابن تيمية فى حق رسول الله واهل بيته*، بيروت: دار زين العابدين، الطبعة الاولى.

صدر، سيد حسن (١٤٢٧). *الشيعه وفنُون الاسلام*، تحقيق: سيد مرتضى ميرسجادى، قم: مؤسسة السبطين عليهما السلام العالمية، الطبعة الاولى.

صدر، سيد حسن (بى تا). *نهاية الدراية*، تحقيق: ناصر غرباوى، قم: نشر مشعر.

صَفّدى، صلاح الدين ابو الصفاء خليل بن ابيك (١٤١٨). *أعيان العصر وأعوام النصر*، تحقيق: على ابو زيد، نبيل ابوعمّشة، محمد موعد، محمود سالم محمد، بيروت: دار الفكر، الطبعة الاولى.

گونه‌شناسی مواضع آثار مكتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیة درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۳۷

صنعانی، حسن بن اسحاق زیدی (بی‌تا). رساله فی الردّ علی ابن تیمیة، تحقیق ونشر: مؤسسة شمس الضحی، قم: الطبعة الاولى.

طیبسی، نجم‌الدین (۱۳۹۰). سلفین: باورها و عملکردها، قم: انتشارات دلیل ما، چاپ دوم.

طیبسی، نجم‌الدین (۱۳۹۱). شناخت و هابیت، قم: انتشارات دلیل ما، چاپ اول.

طهرانی، آقابزرگ (۱۴۳۰). طبقات اعلام الشیعة، بیروت: دار احیاء التراث العربی، الطبعة الاولى.

طهرانی، آقابزرگ (بی‌تا). الذریعة إلى تصانیف الشیعة، تهران: المكتبة الاسلامیة.

عالم شیعی در قرن هشتم (بی‌تا). الانصاف فی الانتصاف لأهل الحق من أهل الاسراف، تحقیق: طاهر عبد الأمير اسلامی، قم: مؤسسة دار الاعلام لمدرسة أهل البيت، الطبعة الاولى.

عبد القادر، خالد (۱۴۳۲). ابن تیمیة رد مفتريات و مناقشة شبهات، ریاض: مكتبة الرشد، الطبعة الاولى.

عبدالمحمید، صائب (۱۴۲۶). ابن تیمیة حیاته و عقائده، قم: مؤسسة دائرة معارف الفقه الاسلامی، الطبعة الثانية.

عبدالله، عادل كاظم (۱۴۲۸). موقف علماء اهل السنة من ابن تیمیة، بیروت: دار وادی السلام، الطبعة الاولى.

العلوی، محمد بن عقیل (۱۴۲۵). العتب الجمیل علی أهل الجرح والتعدیل، تحقیق وتعلیق: حسن بن علی ستّاف، امان: دار الامام النووي، الطبعة الاولى.

علی، محمد كُرد (۱۳۹۱). ترجمة ابن تیمیة، دمشق: بی‌نا، الطبعة الثانية.

العوّاد، بدر بن ناصر بن محمد (۱۴۳۲). النصب والنواصب، ریاض: مكتبة دار المنهاج، الطبعة الاولى.

غامدی، عبد القادر بن محمد و هابی (بی‌تا). جواب الشبهات المثارة حول ابن تیمیة، عربستان: بی‌نا.

غزّی، ابوالمكارم نجم‌الدین محمد بن محمد دمشقی (۱۴۱۸). الكواكب السائرة بأعیان المائة العاشرة، تحقیق: خلیل منصور، بی‌جا: دار الكتب العلمیة، الطبعة الاولى.

غُصن، عبدالله بن صالح بن عبد العزيز (۱۴۲۴). دعاوی المناوئين عرض و نقد، ریاض: دار ابن الجوزی، الطبعة الاولى.

عُماری، احمد بن محمد بن صديق حسنی (۱۴۱۸). علی بن ابی طالب إمام العارفين او البرهان الجلیّ فی تحقیق انتساب الصوفیة الی علیّ، قاهره: مطبعة السعادة، الطبعة الاولى.

عُماری، احمد بن محمد بن صديق حسنی (۱۴۲۸). فتح الملك العلی بصحة حدیث باب مدينة العلم علی، تحقیق: عمار عبد الامیر فهداوی، قم: انتشارات دلیل ما، چاپ اول.

عُماری، عبدالله بن محمد بن صديق (۱۳۸۸). سَمیر الصالحین، مصر: مكتبة القاهرة، الطبعة الاولى.

عُماری، عبدالله بن محمد بن صديق (۱۴۰۶). الردّ المُحکم المُتمین، قاهره: مكتبة القاهرة، الطبعة الثالثة.

عُماری، عبدالله بن محمد بن صديق (۱۴۲۴). الرسائل العُماریة، مصر: دار المشاريع، الطبعة الثانية.

عُماری، عبدالله بن محمد بن صديق (۱۴۲۶). أفضل مقول فی مناقب أفضل رسول، قاهره: مكتبة القاهرة، الطبعة الاولى.

قزوینی، سید محمد حسن (۱۴۲۳). الامامة الكبرى والخلافة العظمی، تحقیق وتعلیق: سید جعفر قزوینی، بیروت: دار القارئ، الطبعة الاولى.

قُصَبی، ابوخلیفه علی بن محمد (بی‌تا). ثناء ابن تیمیة علی امیر المومنین علی بن ابی طالب و اهل البيت، کویت: مؤسسة الآل و الصحب، الطبعة الاولى.

کاظمی قزوینی، سید محمد مهدی (١٤٣٠). منهاج الشريعة في الردّ على ابن تيمية، بی جا: مركز الأبحاث الإسلامية، قم: الطبعة الأولى.

کثیری، سید محمد (١٤٢٩). السلفية بين أهل السنة والشيعه، قم: مؤسسة دائرة معارف الفقه الاسلامی، الطبعة الثانية.

کرمی مقدسی، مرعی بن یوسف (١٤٠٦). الكواكب الدرّیة في مناقب ابن تيمية، تحقیق وتعلیق: نجم عبد الرحمن خلف، بیروت: دار الغرب الاسلامی، الطبعة الأولى.

کوثری، محمد زاهد بن حسن (١٤٢٥). الاشفاق على احكام الطلاق، قاهره: مكتبة الازهرية للتراث، الطبعة الأولى.

مالکی، حسن بن فرحان (١٤٢١). الصّحبة والصحابه، امان: نشر مركز الدراسات، الطبعة الأولى.

مالکی، حسن بن فرحان (بی تا). قراءة في كتب العقائد، امان: مركز الدراسات التاريخية، الطبعة الثانية.

محتبی، محمد امین بن فضل الله (١٤٢٧). خلاصة الأثر في أعيان القرن الحادى عشر، تحقیق: محمد حسن محمد حسن اسماعیل، بیروت: دار الکتب العلمیة، الطبعة الأولى.

مظفر، محمد حسن (١٤٢٣). دلائل الصدق لِنَهج الحق، قم: مؤسسة آل البيت، الطبعة الأولى.

معلم، محسن (١٤١٨). النصب والنواصب، بیروت: دار الهادى، الطبعة الأولى.

مقدسی، محمد بن احمد ابن عبد الهادى (بی تا). العُقُودُ الدرّیة من مناقب احمد بن تيمية، تحقیق: محمد حامد الفقى، بی جا: دار الکتب العربی.

مدوح، محمود سعید بن محمد (١٤٢٥). غاية التبیجیل وترک القطع فی التفضیل، ابوظبى: مكتبة الفقيه، الطبعة الأولى.

موسوی بلادی، سید عبدالله بن ابوالقاسم بوشهری (١٤٣٢). الرُّدُودُ الستة على ابن تيمية، تحقیق: سید محمود غریفی، قم: دار حفظ التراث البحرانى، الطبعة الأولى.

میلانى، سید علی حسینی (١٤١٩). دراسات في منهاج السنة لمعرفة ابن تيمية، قم: مركز الحقائق الإسلامية، الطبعة الثالثة.

میلانى، سید علی حسینی (١٤٢١). مُحاضرات في الاعتقادات، قم: مركز الأبحاث العقائدية، الطبعة الأولى.

نابلسی، انس سلیمان (بی تا). منهج ابن تيمية الحرانى في كتابه منهاج السنة للردّ على الرافضة، بی جا: بی نا.

نجدی، عثمان بن عبدالعزيز بن منصور (١٤٢٥). الردّ الدامغ على الزاعم أنّ ابن تيمية زانغ، تحقیق: سلیمان بن صالح خراشى، ریاض: دار التدمرية، الطبعة الأولى.

نور، فیصل (بی تا). دفاع عن ابن تيمية في اتهامه بالظن في خلافة على، بی جا: بی نا.

الوجهی، عبدالسلام بن عباس (بی تا). معجم أعلام الزيدية، صنعاء: بی نا.